

Duhovna služba narodu

Josip Vidmar

I.

Kakor vse človeško, se vrši tudi življenje naroda na dveh ravninah, na stvarni ali snovni in na duhovni. Narod živi kot političen in gospodarski kolektiv, a živi tudi kot kulturna ali duhovna enota. Po teh dveh življenjskih polutih je opredeljena tudi služba, ki mu jo posveča posameznik in večja ali manjša občestva njegovih članov. V današnjem času, ki priteza vse žive in sveže moči k politični službi narodu, k delu za dobro in častno ustanovitev vnanjih oblik naše eksistence, obstoji nevarnost, da se med nami zabriše prava predstava o duhovni službi narodu, da se pozabi prava podoba o delu, čigar smisel je pomagati naši kolektivni duševnosti ali narodnosti do izživetja in do čim zavednejšega in čim bolj izčrpnega sodelovanja pri oblikovanju novega sveta. To nevarnost pozabe je treba skušati prestreči, in sicer v vso mogočo jasnostjo v pojmih, kakor so narod, narodnost in služba narodu, pri kateri je treba točno oddeliti politično službo od tiste, ki velja narodnosti kot duhovnemu bistvu naroda.

To bistvo je skupna oziroma enaka ali vsaj slična struktura v individualnih dušah narodovih članov, je v poedincih ponavljajoča se shema za poglobljena razmerja med duševnimi močmi, ki povzročajo, da imajo ljudje enega naroda neke subtilne duhovne sličnosti ali enakosti, iz katerih vznikajo nujno stremeljenje k skupnosti, k skupnemu življenju, kakor tudi neka sorodnost njihovih kulturnih stvaritev. Narodnost je uredba v človeški notranjosti, ki uravnava poglobljene duševne moči v opredeljen red, v odrejen značaj, posamezne osebnosti pa v vrsto različnih, toda v istem narodu vsaj v nekem smislu ponavljajočih se človeških tipov, kakor na primer kemomehanska svojstva posameznih rudnin ustvarjajo posebne, toda v isti rudnini z nujnostjo ponavljajoče se like kristalov.

Ta notranja shema sicer pregrinja in enotno oblikuje obsežne množice, izživlja pa se vendarle v posameznikih in kvečjemu v sodelovanju in soživljenju posameznikov. Kot duhovna sila najčistejše vrste je pokorna zakonu vsega duhovnega, koprnenju po tem, da bi se izživela, to se pravi, da bi tudi ona čim intenzivneje oblikovala dosegljivo ji življenjsko realnost in ji vtisnila žig svojih edinstvenih zakonitosti. To enotno koprnenje in stremeljenje, ki ruje v vseh posameznikih, v katere je vtisnjena taka slična duševna urejenost, je tista moč, ki ustvarja iz njih zavedna občestva ali narode. V svoji aktivnosti, v tistem, k čemur sili vse poedince, pa je narodnost vendarle odvisna od posameznikov, ki ji s svojim ravnanjem lahko smotrno pomagajo do izživetja, lahko pa jo tudi ovirajo in celo popolnoma zanemarijo. To upravljanje in razpolaganje s tako veliko duhovno močjo

nalaga vsakomur odgovornost in dolžnost, ki sta bistvo narodne morale. Njen osnovni zakon je docela neomajno priznavanje lastne narodnosti, druga, nič manjša dolžnost pa je sodelovanje pri realizaciji, delo za čim polnejše vnašanje te velike in temeljne urejenosti naših duš v življenje, delo, ki ga v razliko od politične imenujemo duhovno službo narodu.

Toda če hočem dobro in prav služiti, moram vedeti, kaj mi nalaga stvar, ki ji služim. Če si hočem priti na jasno o dolžnostih, ki nam izvirajo iz naše posebne narave, če hočem imeti živo predstavo o naporu, ki sem ga dolžan vršiti kot svoje delo za dosego in dopolnitev neznanega namena ali smisla ali vsaj možnosti, ki je vsebovana v naši duhovni posebnosti in v vsem faktu naše eksistence, — si moram pridobiti zavedno predstavo o tej posebnosti ali pa si tako ali drugače ustvariti neko trdno in zadostno vednost o nji. Ali kako priti do te vednosti?

Pot opredelitev, ki temelje na izkustvu in opazovanju, je težavna, zahteva morda več primerjalnega gradiva, kakor ga more nuditi naša kratka kulturna zgodovina. Tudi je nevarna, ker pri reduciranju najrazličnejših pojavov na eno formulo lahko zabrede v enostranosti in pristranosti, a tudi v nejasnost, nezanesljiva je, ker govori samo o svojstvih, ki so se že razodela, ne pa tudi o tistih, ki se še bodo. Najlaže je opredelitev izvršljiva v primerjanju z značaji drugih narodov, toda tudi veljavna in še najbolj sprejemljiva more biti samo kot ugotovitev razlik. Vse to velja kajpada tudi za primerjalno opredelitev slovenskega značaja z liričnostjo, in sicer tudi če liričnosti ne pojmuje mo naivno, samo kot nasprotje epičnosti ali kot neko milobnost značaja, kakor je gotovo ne kaže razumeti, marveč tudi če jo tolmačimo kot poudarjeno intimno noto vse naše tvornosti v primeri s pretežno racionalnim in retoričnim značajem srbsko-hrvaške literarne kulture. Vse te opredelitve so tedaj zelo približne in problematične, skratka na vsak način take, da nam ne dajejo nobene opore za ravnanje, s katerim hočemo služiti stvari svoje narodne duhovnosti.

Kako tedaj vendarle vršiti službo in dolžnost, to pomoč vzgonu iz osnov naše duševnosti, ki hoče v življenje in v tvornost? Kako gojiti in pospeševati stvar, ki ji ne poznamo bistva?

II.

Priznali smo si, da so vse opredelitve narodnosti problematične, nezanesljive in neuporabne za važne svrhe našega življenja. Vendar mora dati in tudi daje premišljanje o bistvih narodov neka navodila za drugačno, splošno spoznanje o narodnosti. Premislek o tem, da živi notranja struktura ali urejenost, ki jo smatramo za značaj naroda, v sličnih inačicah v nešte- tih posameznikih, nas na primer opozarja, da mora biti vtisnjena v globlje plasti njihovih duš kakor njihova zgolj osebna svojstva, v globlje, če se poslužimo običajnega prisposodabljanja duha in njegovih razsežnosti prostoru.

Prav tako je jasno, da narodnega značaja ni iskati v navadnih in vnanjih pojavih življenja, marveč je verjetno, da se najintenzivneje in najdoločneje izraža v velikih stvareh in v najvišjih kategorijah človeškega sveta, kjer ga res tudi iščejo vsi pomembnejši misleci in poznavalci narodov. Podobno navodilo pa nam daje tudi dejstvo, da sicer živi neopredeljiva narodnostna shema v slehernem človeku, v izrednem kakor tudi v povprečnem, da pa vendarle smatramo za predstavnike narodov predvsem njihove največje in najizrazitejše osebnosti in da po teh sodimo in govorimo o značajih narodov, ne pa po množici povprečnjakov in srednjih ljudi.

Vsa ta tri navodila določno merijo v eno in ni jih težko strniti v neko splošno misel, v neko vednost o narodnosti, ki nam utegne biti koristna. Očitna je tesna zveza globokih plasti človeške duševnosti z velikimi stvarmi in kategorijami življenja in tudi z velikimi predstavniki, prav tako pa je tudi očitna njihova zveza z narodnostjo. Z drugimi besedami: skrita bitnost narodnosti je najbolj dojemljiva in pojmljiva v velikih stvareh življenja ali pa, kar je v bistvu isto, v delu in nedelu velikih ljudi, ki so izredni in za narode reprezentativni ravno zaradi tega, ker so umeli delati in živeti tako, da so zaposlili in naredili aktivne tudi najgloblje plasti svojih narav, v katerih snuje vsa nestrpnost — kakor smo videli — ona struktura, ki predstavlja narodnostni značaj. Če pa je narodnost najbolj očitna in dojemljiva, torej najbolj dejansko izražena in aktivna ravno v teh velikih kategorijah in osebnostih, potem je jasno, da ji najizdatneje služi tisti, ki živi veliko, intenzivno in globoko, kajti očitno je, čim globlje se izživljaš, tem bolj gotovo bo v tvojem ravnanju zaposlena tudi globoko zakopana shema narodnosti, tem bolj bo tvoje življenje vsebovalo in vnašalo v realnost sveta tvojo narodnost.

To spoznanje je trdna in hkratu pri vsej preprostosti tudi porabna vednost o narodnosti. Ne opredeljuje je sicer v njeni individualni posebnosti, pač pa jo kaže v njeni splošni naravi in daje članu katerekoli izmed njih zagotovilo, da bo prav in dobro vršil duhovno službo svojemu narodu, če bo živel visoko, lepo in požrtvovalno, skratka, če bo pokoren preprostemu, toda velikemu nravnemu imperativu; zagotovilo, ki je hkratu tudi nauk in poziv k tej pravi duhovni službi narodu.

Kako tedaj služiti, sodelovati in podpirati težnjo narodnosti po tvornem poseganju v življenje? Odgovor je nadvse preprost: živeti naporno, globoko, lepo in požrtvovalno in dolžnost bo storjena v polnem obsegu. Ne se brigati v svojem ravnanju za konstrukcije in opredelitve narodnega značaja, a vendarle ne živeti kakorkoli. Ne izprašuj se, ali je neko dejanje v skladu s to ali ono opredelitvijo narodnosti, po kateri in za katero živiš, in vendarle ne živeti kakorkoli. Ravnajmo se po pridobljenem navodilu in živimo naporno in odgovorno, v odgovornosti pred naravo, ki smo si jo v vestnem prizadevanju odkrili v nas samih, v odgovornosti nji in nikomur

drugemu. Prizadevajmo si v življenju čim globlje in čim bolj smotrno izčrpati svoje moči, nadzorujmo z naporno pozornostjo sile, ki se gneto v nas, in jih zaposlimo do kraja. Tako bomo pridobili za življenje in za realnost sveta tudi globine, ki tako često gredo skozi življenje nepredramljene in v katere je vtisnjen pečat naše narodnosti. Sodimo in nadzirajmo se brez splošnih resnic in vendar ne kakorkoli. Ljubimo odgovornost pred sodbo svojega okusa, svojega čuta, svoje vesti, svoje naporno in vestno osvojene narave, odgovornost pred sodbo svojega življenjskega navdiha. Kdor je zvest tem stvarem in velikim kategorijam človeške duše, je zvest svoji narodnosti, služi duhu svojega naroda in njegovemu velikemu stremljenju na pot vsega duhovnega iz notranjosti v svet, v dejanje.

III.

V tem odgovoru na vprašanje, kako in s kakšnim ravnanjem vršiti službo duhovnosti svojega naroda, je izpuščeno ali vsaj premalo poudarjeno važno navodilo, ki je mimogrede obseženo v besedah o odgovornosti pred lastno, v trdem naporu odkrito in dognano naravo. Te besede opazarjajo na zelo tehten pogoj za resnično in uspešno odkrivanje svoje osebnosti in izživljanje, ki je v svojem globljem učinkovanju ravno ona duhovna služba narodnosti, za katero gre. Opozarjajo na ta pogoj, a ga ne imenujejo. Imenovali ga bomo in hkratu pokazali njegovo važnost: ta pogoj je svobodoumnost v velikem in čistem pomenu te besede.

Svobodoumnost je duhovna orientacija, ki ne priznava tako imenovane večne ali razodete in sploh nobene samo privzete resnice. Tuj ji je slednji dogmatizem, tudi dogmatizem lastnega spoznanja. Priznava kot resnico in nazor samo miselnost, ki je nastala iz osebno-elementarnih spoznavnih moči in potreb. Skratka, priznava samo osebno resnico, osebno vero, osebno razodetje. Vsak drugače privzet nazor občuti in odklanja kot neskladnost z osebnostjo in kot tuj element v nji, ki ji je škodljiv ali vsaj nevaren. Kajti zaveda se, da misel nadzoruje ravnanje in da je slabo ali da je vsaj lahko slabo z ravnanjem, ki ga nadzirajo misli in resnice, ustvarjene iz drugačnih moči, kakor so nagoni, čuvstva in stremljenja osebnosti, za katere gre.

Tak je odnos svobodnega človeka do resnice. Toda tu je važnejše vprašanje njegovega ravnanja, kajti duhovno službo narodu smo opisali kot neko ravnanje in sicer kot tako, ki naporno zaposluje vse moči človeške duše do njenih temeljev. Kot zakon tega ravnanja smo poudarili: ne živeti kakorkoli. A sovražniki svobodoumnosti ji očitajo, da je ravno ona zgovornica 'življenja kakorkoli'. Ali je ta očitek resničen in pravičen? Ali ni že v svobodoumnem odnosu do resnice očitna temu 'kakorkoli' ravno nasprotna miselnost? Izključno in strogo priznavanje osebne resnice, resnice, ki naj zraste iz osebno-elementarnih spoznavnih moči in potreb, ni ne brezbržnost ne ohlapnost, marveč le stopnjevana vestnost.

Kakor pri iskanju resnice, je svobodoumno zbran človek tudi v ravnanju popolno nasprotje človeku, ki živi kakorkoli. Kakor zaradi resnice pozorno in vneto posluša edinole glas svojega srca in svojih spoznavnih slutenj, prav tako tudi v ravnanju prisluškuje samo svetom in odsvetom svojega okusa in svoje vesti. Kakor ono spoznavno delo njegovo in tisočkrat natančnejša je ta poslušnost okusu, vesti, notranjemu glasu, ki svež in kakor prvič prebujen spregovori v njem pri vsakem resničnem dejanju. Drugega kompasa in kažipotata razen tega ostrega in vedno budnega čuta nima. Vernik in dogmatik imata svoje trdne zapovedi, razodete in ukazane. Toda ravno zaradi njih lahko njuno življenje okosteni, lahko postane neprirodno in se lahko odtuji, odrodi resničnim vzgonom osebne narave. Kajti vsaka resnica izvaja v zvezi z željo po samozadovoljnosti in po udobnosti strogo cenzuro nad glasovi, ki se v človeški notranjosti skušajo preboriti v zavest in ki so redko, ali pa sploh niso nikoli popolnoma v skladu z splošno moralno zapovedjo. Tem tršo cenzuro izvajajo večne in po Bogu razodete resnice.

Neumorna, toda ostro nadzorovana pripravljeno svobodno mislečega uma, ki je zmeraj voljan izpopolniti svoje spoznanje in ga celo zavreči, če se mu svet pokaže v novi luči, je največje in edino jamstvo zoper tako okostenelost. Hkratu pa nalagata svobodoumniku ta prožnost in prepuščenost samemu sebi še neko dragocenejšo dolžnost, namreč neprestano odkrivanje samega sebe, neprestano izumljanje res čisto osebne, samo njemu in nikomur drugemu več možne poti, izumljanje življenjskih oblik in misli v skladu z elementarnimi zakoni njegove osebne narave. To izumljanje je velik in posvečen napor, je zaposlevanje vseh osebnih moči, tudi najprvotnejših, če je sploh katero človeško početje tak napor in tako delo. In le to delo je veliko, lepo in požrtvovalno in v resnici vestno življenje, ki smo ga pokazali kot pravo duhovno službo, kajti le v tem življenju je podano jamstvo, da se z zbranim odločanjem o oblikah osebnega življenja nanovo odkrivajo tudi tiste nove življenjske oblike, kakršne zahteva narodnost in njena posebna ter edinstvena narava.

Tako se nam pokaže ravno svobodoumnost, ki ne more in ne sme v najvažnejših rečeh privzemati ničesar tujega, marveč mora izumljati originalna pota osebnem življenju, kot pogoj za resnično in pomembno duhovno službo narodu in kot pogoj, ki je nenadomestljiv. V tem spoznanju nas ne sme motiti klavrnin in nelepi zgled svobodomiselnosti generacij, ki se danes smatrajo za predstavništvo našega naprednega razumništva. Svobodomiselnost teh ljudi ni niti od daleč svoboden napor za dognanje osebne resnice, marveč je v najboljših primerih nesvoboden in plehko dogmatičen odpor neizbirčno prisvojenega materializma zoper katolištvo in njegove dogme, v slabših in najpogostejših primerih pa kratko malo razpuščeno prostaštvo, ki se je v tem času zmanjšane cerkvene avtoritete brez sleherne notranje upra-

vičenosti in brez slehernega nadomestila otreslo poslednje uzde. In kakor v dokaz misli o tesni povezanosti vsega globoko duhovnega z narodnostjo, je rodila ta groba in površna zanemarjenost naših naprednih predhodnikov najobčutnejše zlo ravno stvari naše narodnosti.

Ne, njihov primer nas ne sme motiti. Resnično in vestno neodvisna misel je luč, ki je prižgala vse ideje na svetu, tudi tiste, ki so že otrpnile v dogmah, in bo prižgala nove, ko se bo izčrpala moč starih in danes učinkujočih. Njena svobodoljubnost v spoznanju in ravnanju omogoča nastajanje novih in vedno novih življenjskih oblik, vodi svet naprej in tudi proces, ki ga imenujemo izživiljanje narodnega značaja, je pri nas in v svetu domalega njeno delo. Svobodomnost je razvojna moč v narodih, dogmatične mase so pasivno gradivo. Delavno in tvorno življenje v svobodni vestnosti je torej dejavna duhovna služba narodu.

V neznanost

(Poglavje iz romana.)

Ferdo Kozak

Kasarna, bivši samostan, je bila ogromna skladovnica zidovja. Dolgo, rumeno obzidje je oklepalo v nekaj nadstropij potegnjeni pravokotnik s stoterimi okni, razsežna gospodarska poslopja, k tlom potlačene prizidke, zapuščene hleve, šupe, kos vrta in velika, prazna dvorišča. Obokana luknja brez vrat je vodila na njive, ki so bile ograjene s plotom. Tam so ždela zdaj lesena skladišča. Po neobdelanem svetu so bile nametane cunje in druga nesnaga, tu in tam so samevale gruče praznih voz. Pri teh barakah je včasih stal Peter na straži.

Podnevi je s puško na rami hodil od konca barake do drugega kakor stroj in nekam vdano prešteval udarce z zvonika. Beli, od dežja izprani hlodi, ki so bili nagrmađeni ob zidu, so mu rezali v oči s svojo čudno barvo in s svojim mrtvim hladom. Trava je bila pohojena in nevesela; kadar jo je česal veter, je šel s pogledom za njegovo sledjo kakor za tujcem. Cvetič sredi polja se mu je zdel kakor iz papirja, oskubljen posnetek živih cvetov tam nekje drugod, onkraj molka, ki mu je plavalo v njem gluho srce.

Zgoraj na pobočju pod gozdom so begali v dolge vrste strnjeni oddelki sem in tja, sem in tja kakor naviti. Drobne postavice so tekale pred njimi in večno isti kriki so ravnali njih početje: „Ena, dve... ena dve...!“ V dragi so pokale puške.

Kadar pa je moral ponoči na stražo, je nehote tipal za preteklostjo teh krajev, dasi jih ni poprej nikdar videl. V kotu na vrtu je na kameniti terasi rasel kostanj, pod njim so v krogu dremale napol razpale klopi.